

Muted Modernist:

The Struggle over Divine Politics in Saudi Arabia

Madawi al-Rasheed, New York: Oxford University Press, 2015, 226 sayfa

Mehmet Rakipoğlu¹

Suudi Arabistan özellikle 2015 sonrası uluslararası medyada sıklıkla sözü edilen bir aktör haline gelmiştir. Arap dünyasının en büyük ekonomisi ve İslam dünyasının merkezi olan Mekke ve Medine'nin "hizmetkarı" olan kral ve ailesi başta Yemen iç savaşı olmak üzere birçok kirliliğe müdahil olmakla suçlanmaktadır. 2015'te savunma bakanı olan Muhammed bin Selman'ın 2017'de aile içi bir darbeyle İ. Veliaht olması sonrası süreç el-Suud ailesi ve Suudi Arabistan iç siyasetini daha fazla gündeme taşımıştır. Bu anlamda de facto kral olan bin Selman'ın Ritz Carlton otelinde kendisine muhalefet edebilecek potansiyeli taşıyan işadamı, gazeteci ve prensi hapsedip zorla biat ettirmesi Suud iç siyasetindeki güç mücadelesinin nasıl işlediğini gösterir niteliktedir. Baskının ve şiddetin el-Suud ailesi tek elinde meşrulaştırılmasına Bin Selman'ın direktifleriyle gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın Suudi Arabistan'ın İstanbul başkonsolosluğunda vahşice öldürülmesi örnek verilebilir. Dolayısıyla Suudi Arabistan'da iç siyasi dengeler kralın ve yakın çevresinin güç konsolidasyonu projesi ve el-Suud ailesinin rejim güvenliği bağlamında değerlendirilmelidir. Bu noktada *A Most Masculine State, A History of Saudi Arabia, Contesting the Saudi State, Salman's Legacy: The Dilemmas of a New Era in Saudi Arabia* gibi kitapların yazarı, Madawi al-Rasheed'in "Muted Modernist" isimli eseri Suud iç siyaseti açısından aydınlatıcı bir şablon ortaya koymaktadır. 1962 doğumlu Suudi Arabistan vatandaşı sosyal antropoloji alanında profesör olan al-Rasheed King's College London, London School of Economics and Political Science gibi önemli kurumlarda görev yapmıştır. Tanıtımını yapacağımız kitabı Türkiye'de pek fazla bilinmemektedir.

Kitabın ana konusu Suudi Arabistan'daki geleneksel aşırı İslamcı kesim- Vehhabi ulema nizamı ile al-Rasheed'in adlandırmasıyla azınlık olan modernistlerin siyasal mücadelesidir. (s.1) Suudi Arabistan'daki aktivist, entelektüel ve alimlerin ana İslami metinleri yeniden okuma ile sivil toplum arasında bağ kurarak oluşturdukları yeni politik form Vehhabilik ve baskıcı- şiddet yanlısı militan "cihatçılığa" meydan okumaktadır. (s.9-10) Bu anlamda yazar modernistleri Müslümanların yaşadığı modern çağın sorunlarına ve zorluklarına çözüm bulmak için İslami temel metinleri ve kurumları tekrar gözden geçiren kitle şeklinde tanımlamaktadır. (s.2) Yazarın kitapta literatüre kattığı kavramsallaştırmadan birisi "divine politics" ilahi-rabbani siyasettir. HASM ve Tanwiris isimli destek gruplarının biraraya gelmesinden oluşan bu tarz siyaset yazara göre bu siyaset seküler ile dini (religious) politikalar arasındaki çizgilerin bulanıklaştığı alandır. (s.4) Yazarın kitapta modernist olarak tanımladığı grup sosyo-politik aktivistleri, entelektüel şahısları, din adamlarını ve seküler şahısları barındırmaktadır. Yazar bu isimleri neden modern olarak tanımlamaktadır? Yazara göre liberal olarak tanımlanması güç olan bu isimler ana İslami

¹ Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü, Ortadoğu Çalışmaları Doktora Adayı, mehmet.rakipoglu@ogr.sakarya.edu.tr, Yazar ORCID bilgisi: <https://orcid.org/0000-0002-6287-6943>

kaynakları yeniden yorumlamaktadır. İslami normları yeniden düşünme çabasında olan bu isimlere göre İslam'ın ruhu ile modern toplumun kodları arasında bir benzerlik vardır. Örneğin modernistler İslam tarihinin rasyonel bir değerlendirmeye tabii tutulması yönünde isteklerini dile getirmişlerdir. Bu anlamda İslam tarihindeki özgürlük ve politik temsilleri günümüze uyarlayıp daha kapsayıcı bir perspektif sunmaktadırlar. Bu durum söz konusu şahısları "modern" yapmaktadır. Ayrıca söz konusu modern pozisyonlar Suudi Arabistan'daki resmi devlet ideolojisi olan Vehhabilik perspektifine karşı bir perspektif oluşturmakta ve meydan okumaktadır. Bu noktada modernistlerin "cihat" kavramına getirdikleri yeni yorum dikkat çekicidir. Suudi Selefiliği açısından yeni olan "barışçıl cihat" (s.134) ve "kelime cihadi" (s.67) kavramları söz konusu aktivistler tarafından dile getirilmiştir.

Yazarın kitapta cevaplamaya çalıştığı sorular; günümüz Suudi Arabistan'ında kaç tane reformcu grup bulunmaktadır? Bu grupların üye yelpazesi ve genişliği ne kadardır? İnsanlar kültürel ve siyasal olarak nasıl etkilenmektedir? Suudi Arabistan'ın yüzde kaç reforma açıktır veya yüzde kaç varolan statükodan yanadır? Modernistlerin gerçek ajandaları nedir? Modernist hareketin politik reformları Suudi Arabistan'ı Suriye'deki yaşanan çatışmadan daha kötü bir hale sürükleyecek mi? Bu sorular Arap ayaklanmalarının sonuçlarıyla şekillenmiştir.

Yazar 2011 öncesi ve sonrası Arap ayaklanmaları bağlamında Suudi Arabistan'daki insan hakları savunucularının eylemlerinin kısıtlı olduğunu belirtmektedir. Bu durum modernistleri "muted" yani sessizleştirilmiş yapmaktadır. Yazar Arap ayaklanmaları sürecinde reformistleri hapsetmenin ve işkence yapmanın reform çağrılarını ve ideolojik dönüşümleri engellemediğini aksine sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla bu baskıcı politikaların mezkur taleplerin benimsenmesine ve kurumsallaşmasına yol açtığını iddia etmektedir. (s.3) Yazar özellikle YouTube ve Twitter gibi sosyal medya kanallarının modernistler tarafından etkin kullanıldığını dile getirmektedir. Nitekim söz konusu ortamlar eylem mesajlarının yayılmasını ve gerçek protestolardan önce sanal protesto ortamlarının oluşmasını sağlamıştır. (s.45) Bu anlamda Suudi Arabistan'da herhangi bir şekilde siyasal protestonun yapılması noktasında sert ve keskin sınırlamaların olması söz konusu modernistlerin imza toplama stratejisine yöneltmiştir. Bu resmi imza toplama süreçleri demokratik dürtüleri uyandırmış, halkla yönetim arasında daha kapsayıcı yönetim metotların ve iyi ilişkilerin geliştirilmesi yönünde çağrılarının artmasına neden olmuştur.

Yazar aktivistler arasında çıkar çatışmalarının olduğunu belirtmektedir. Örneğin bir grup aktivist yönetsel taleplerde ısrarcı olurken bir grup aktivist ise İslami kuralların esnetildiği iddiasıyla sertlik taraftarı olmuştur. (s.26) Fakat Arap ayaklanmaları süresince Suudi Arabistan'daki Selefî aktivistler Ümmet Partisini kurmuş (s.40) ve HASM olarak bilinen Suudi Arabistan Sivil ve Siyasal Haklar Birliği çatısı altında birleşmiştir. Birlik Suudileri mobilize etmiş, güçler ayrılığı ilkesini savunmuş, insan haklarının savunulması ve siyasi görüşlerinden dolayı hapiste olan kimse-lerin serbest bırakılması için birçok online kampanya düzenlemiştir.

Yazar eserde Selman el-Avde, Muhammed el-Abd el-Kerim, Muhammed el-Ahmari gibi politik ve dini reform yanlısı isimleri zikretmektedir. Yazara göre Arap dünyasında saygın yere sahip olan bu isimlerin dönüşen zihin dünyaları İslam'ın yorum biçimi açısından da önemli işaretler vermektedir. Nitekim yazara göre İslam bir siyaset formudur. (s.30) Bu siyaset formu ilahi olmanın yanında muğlak ve seküler olan realistik dünyayla bir şekilde angaje olmaktadır. Bu çerçevede "Seküler Dünyada Rabbanî Siyaset" girişinin ardından "Arap ayaklanmaları Arifisindeki Protestolar ve İmza Kampanyaları" adlı ilk bölümde 2011 sonrası yaşananları aktivizm bağlamında analitik bir çerçevede sunmaktadır. Bu bölümde siyasal sistemi reforme etmek, baskıcı uygulamaları kınamak ve siyasi temsil çağrılarını yapma adına vizyonları ifade eden çeşitli imza

kampanyalarına ilişkin anketler ortaya konulmaktadır. Yazara göre Arap ayaklanmalarının Suudi Arabistan ayağı 2001'den beri modernistler tarafından öne çıkarılan protestolara kadar geri götürülebilir. (s.16) Nitekim 2003-2008 arası 1990ların İslami Uyanış hareketi (Sahve) mensubu alimler insan hakları, sivil toplum ve demokrasi gibi modern kavramları benimsemiş ve politik reform içeren bir dizi talepleri dile getirmişlerdi. Bu olaylar Suudi Baharı kavramını literatüre sokmuştu. Söz konusu alimlere göre Suud rejiminin resmi politikası, baskıcı uygulamaları ve marjinalizasyon süreçleri (özellikle Şii'lere yönelik) ülkedeki aşırıcılığı ve terörizm yandaşlığını besleyen faktörlerdir. Bu anlamda Arap ayaklanmaları Suud modernistlerine tarihsel olarak dile getirdikleri reform taleplerini tekrar sunabilecekleri bir ortam oluşturmuştur. Nitekim 2012-2013 yılları arasında Arap ayaklanmalarındaki "Halk nizamın devrilmesini istiyor" benzeri "Halk mahkumların serbest bırakılmasını istiyor" şeklinde sloganlar eşliğinde protestolar düzenlemiştir.

"Otoriter Devlette Sivil Toplum" başlıklı ikinci bölümde yazar HASM ismiyle bilinen 2009'da 11 aktivist tarafından kurulan insan hakları kuruluşundan bahsetmektedir. Kurucu üyeleri arasında Abdülkerim Yusuf al-Gathar, Abdürrahman Hamit al-Hamit, Abdullah H. al-Hamit, Fahad Abdülaziz Ali al-Orani, Fevzan Muhsin al-Harbi, Easa Hamit al-Hamit, Mihana Muhammed al-Faleh, Muhammed Fahad al-Kahtani, Muhammed Hamad al-Muhaysen, Muhammed Saleh al-Becadi ve Saud Ahmet al-Doyuhayither yer almaktadır. Kuruluş BM Uluslararası İnsan Haklar Beyannamesine odaklanarak Suudi Arabistan'daki azınlık haklarının korunmasını, seçilmiş parlamentonun oluşturulmasını ve hesap verilebilirlik-şeffaflık ilkelerine dayalı kurumların inşa edilmesini hedeflemiştir. Fakat Suudi hükümeti kuruluşun önemli isimlerinden olan al-Becadi'yi 21 Mart 2011'de, al-Kahtani'yi 18 Haziran 2012'de, al-Hamit'i 11 Haziran 2012'de "krala karşı halkı kışkırtma ve yabancı medya kanallarıyla konuşma" gibi suçlardan ötürü tutuklamıştır. Dolayısıyla daha yeni oluşma evresindeki bu sivil toplum hareketi baskıyı ve insan hakları ihlallerini savunan "İslami" diskurla hareket eden rejim tarafından bastırılmış, 2013'te mahkeme kararıyla kapatılmıştır.

"Devrim Üzerine" başlıklı üçüncü bölümde ise Selman el-Avde'nin düşüncelerine yer verilmiştir. Avde 1990'lı yıllarda ABD askerlerinin Suudi Arabistan topraklarına konuşlanmasına karşı çıkan Sahve ulemasının en önemlileri arasındadır. Bu yıllarda siyasal reform çağrılarına yönelik imza kampanyaları düzenlemiş olması 1994-1999 yıllarını hapiste geçirmesine neden olmuştur. (s.75-77) Avde barışçıl gösterileri desteklemekte ve ona göre otoriterlikten kurtulmanın en uygun yolu barışçıl gösteriler düzenlemektir. Avde'nin bu düşünce tarzı her ne kadar Selefi diskuru kullansa da kendisini geleneksel Selefi okuldan ayırmaktadır. Nitekim geleneksel Selefi düşüncesinde emire/yöneticiye itaat şarttır ve bu durum Selefileri Müslüman yöneticinin her türlü siyasetini kabul etmeye zorlamaktadır. Avde'ye göre İslami devlet insanlar arasında basit sivil bir anlaşmaya dayalı bir projedir ve yine ona göre İslam'da teokrasiye yer yoktur. (s.83)

"Kuvvet ve Seçim Arasında: Selefi Bağlamda Şeriatı Tartışmak" isimli dördüncü bölümde ise genç bir İslami entelektüel olan Abdullah al-Maliki'nin düşünceleri resmedilmektedir. Al-Maliki Tunus ve Mısır devrim yaşamış ülkelerde şeriatın nasıl uygulanacağını etraflıca tartışmış bir isimdir. Ona göre şeriat zorla değil seçimle uygulanmalıdır. (s.103) Diğer bir deyişle şeriat halkın isteğiyle sistemsel boyuta entegre edilmelidir. Ayrıca al-Maliki devletin toplumdaki dindarlığı koruma rolünü de sorgulayarak Selefiler içinde yeni bir akıma öncülük etmektedir.

"Otoriterliğin Dini Kökenlerini YapıSöküm Teorisine Göre Analiz Etmek" adlı beşinci bölüm Muhammed al-Abd al-Kerim'in düşüncelerine yer vermektedir. Al-Karim otoriterliğin, baskıcı politikaların ve adaletsizliğin dini kökenlerini metinleri (deconstruct) yeniden okuyarak farklı bir

forma bürümüştür. (s.115) Özellikle kutsal metinlerde geçen ulul emre itaat nosyonunu sorgulayarak klasik Selefi ulemaya meydan okumuştur. Nitekim Selefi aktivistlere göre bu pozisyonda olan Selefi Sufilemiş Selefilerdir. (s.145) Ayrıca Selefi ulemanın otoriter düzene meydan okuyacak alternatif bir söylem geliştirememiş olmasını eleştiren al-Karim'e göre bu eksiklik şiddet yanlısı militan Selefiliği doğurmuştur. Diğer bir deyişle bazı Suudi aktivistlerin radikalleşmesi İslamcılık sebebiyle değil Suud rejiminin baskıları sonucu ortaya çıkmıştır.

"Baskının İslamleştirilmesine Karşı Demokrasi" başlıklı altıncı bölümde ise Muhammed Al-Ahmari'nin düşünceleri öne çıkartılmıştır. Ona göre otoriter düzenden kurtuluşun tek çaresi demokrasidir. (s.137) Al-Ahmari'nin öne sürdüğü görüşler- İslam'ın demokrasi ile bağdaşıp bağdaşmadığı sorunsalı İslam dünyası açısından yeni olmamakla beraber Selefi zihniyet açısından yeni bir döneme işaret etmektedir. Nitekim aksine yöndeki birçok Selefi görüşe rağmen al-Ahmari demokrasinin İslam ile çatışmadığını ileri sürmektedir.

Eser Suudi Arabistan'a dair üretilen birçok basmakalıp görüşe meydan okumaktadır. Bunlardan ilki, Suudi Arabistan'ın iç siyasetine dair klişelerdir. Özellikle 11 Eylül sonrası Batı akademiasına konu olan Suudi Arabistan iç siyaset bağlamında itaatkar dini otoritenin sınırlarında resmedilmiştir. Diğer bir deyişle Suudi Arabistan'da muhaliflerin küresel çapta resmedilmesine neredeyse hiç rastlanılmamıştır. Bu anlamda al-Rasheed'in eseri Suudi Arabistan'a dair resmi ve muhalif dini politikalara dair yek pare anlayışa meydan okumaktadır. Eserin ikinci meydan okuması özellikle 11 Eylül sonrası oryantalist çevrelerce Suudi Arabistan ve Ortadoğu'ya dair "terör merkezi" etiketiyle alakalıdır. Buna göre Suudi Arabistan bir ülke olarak 11 Eylül'ü gerçekleştiren, el-Kaide ve DAİŞ gibi örgütleri finanse ettiği iddia edilmiştir. Al-Rasheed eserinde Suudi Arabistan içerisinde gerek Suud rejimine gerekse el-Kaide,DAİŞ tipi yapılara karşı çıkan ve daha çok evrensel insan haklarını dile getiren bir grupun olduğunun altını çizmektedir. Bu anlamda şiddet yanlısı dinci, fanatik mezhepçi, kadın düşmanı vaizlerle dolu Suudi Arabistan algısı al-Rasheed'in eseriyle yerle bir olmaktadır. Kitabı alanında değerli kılan bir diğer özelliği ise kullandığı kaynaklardır. Yazar makale, el ilanı, risale, kitap ve mülakat gibi niteliksel dataları kullanarak önemli bir veritabanı oluşturmuştur. Aktivistlerle yaptığı online mülakatlar Suudi Arabistan'daki baskıcı politikaları da açıklar niteliktedir.

Kitaba yönelik yapılacak eleştirilere gelince, yazarın her ne kadar birçok noktada haklı olsa da metni kaleme alışı "tarafsız" değildir. Nitekim Madawi al-Rasheed Şemmer kabilesinin dört kolundan en büyüğü olan Abde'ye mensup Reşidi ailesine mensuptur. 1700lü yıllar sonrası Osmanlı'nın küresel ölçekte dünya, bölgesel ölçekte Ortadoğu ve yerel ölçekte Körfez'deki düzen kurucu rolünün giderek zayıflaması güç dengelerini değiştirmişti. Bu anlamda Hicaz bölgesi birçok aktörün güç mücadelesi içerisinde olduğu bir bölge olarak tezahür etmişti. El-Suud ve el-Reşidi ailesi de bu güç mücadelesinde iki farklı kutbu temsil etmekteydi. El-Suud Osmanlı'ya karşı devlet fikrini Vehhabi-Suudi ittifakı ile perçinlerken el-Reşid ailesi Suud ile mücadelesinde Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Bu arka plan ışığında Madawi el-Rasheed'in ve kitabın siyasal duruşu daha da netleşmektedir. Bu durum yazarın Suudi Arabistan iç siyasetinde "tarafsız" pozisyon almasını engellemiştir. Kitabın bir diğer eksik yanı Suudi Arabistan'daki rejim tarafından uygulanan baskıları sadece erkekler üzerinden ele almasıdır. Özellikle Suud rejiminin kadınlara yönelik baskıcı politikalarına karşı sosyal medyayı etkin kullanan Manal al-Sharif, Esra al-Gamhan, İman el-Nefcen, Azize el-Yusuf, Ayşe el-Manea, Muhammed el-Rabia, Luceyn el-Haslul, İbrahim Modeymig, Semar Bedevi ve Nesime al-Saade gibi isimlerin kitaba dahil edilmemesi eleştirilecek bir nokta olarak göze çarpmaktadır. Öte yandan al-Rasheed'in kullandığı modernist/ge-

lenekselci dikotomisi oryantalist Goldziher ve Hurgronje tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Fakat yazar bu dikotominin kökenine veya eski tartışmalarına değinmemiştir. Ayrıca al-Rasheed'in gelenekselci olarak tanımladığı İslamcıların da bir parçası demokrasi ve sivil toplumla irtibatlıdır. Fakat burada negatif bir ilişki biçimi mevcuttur. Dolayısıyla al-Rasheed modernist/ gelenekselci ayırımını yaparken negatif- pozitif duruş farkını ıskalamıştır.

Kitap İslamofobi'nin zirveye ulaştığı, genelde Ortadoğu özelde Suudi Arabistan'ın demokrasi, özgürlük gibi taleplerden yoksun olduğu oryantalist kanısını çürütme noktasında önemlidir. Ayrıca kitap Ortadoğu'daki dönüşen sosyo-kültürel dinamiklerin politik yansımaları açısından da önemli bir döneme işaret etmektedir. Özet olarak al-Rasheed'in bu eseri Suudi Arabistan bağlamında modernist Selefilik, demokratikleşme ve siyasal İslam konularına ilgi duyanlar için baş ucu niteliğindedir. Kitap anlatımındaki akışkanlıktan dolayı sadece akademik çevrelerce değil genel bir okuyucu kitlesi tarafından da okunmayı sağlamaktadır. İslamofobi'nin her geçen gün yükseldiği bir sosyo-politik konjonktürde al-Rasheed'in eseri klişeleşmiş İslam'ın başka toplum ve dinlerle uyumlu olmadığı iddiasını çürütmektedir.

